

HISTORIOGRAFIE

Na filosofické fakultě

ARCHEOLOGIE

Předpoklady pro pěstování slovanské archeologie na brněnské universitě byly vytvořeny zřízením stolice prehistorie a protohistorie v roce 1931. Prof. Dr. Emanuel Šimek (1883–1963), který stál v čele nového ústavu po 27 let (1931 až 1958) včetně přetržky ve válečných letech, zaměřoval sice svůj vědecký zájem především na období laténsko-římské, ale značnou pozornost věnoval i slovanské problematice. Již před svým působením v Brně se zabýval zejména otázkami slovanských hradišť (Děvín, Praha, Vyšehrad, Závist, Levý Hradec aj.) a neopustil tuto tematiku ani později. Již v počátcích svého brněnského působení, kdy se plně zapojil i do organizace archeologického dění na Moravě, zamýšlel se hluboce především nad velehradskou otázkou (ČMM, 1935), což bylo veřejně manifestováno exkurzemi do Starého Města a na Děvín v roce 1936 při jubilejním sjezdu Moravského archeologického klubu, který prof. Šimek jako předseda organizoval. Slovanskou archeologii přednášel Emanuel Šimek v rámci svého několikaletého universitního přednáškového cyklu, jak bylo tehdy zvykem. Publikace se k slovanské problematice vrátil až po druhé světové válce studií Západní Slované a Germáni (Z dávných věků I, 1947–1948), v níž se zabýval vývojem západní hranice slovanského osídlení. Jak ukazuje soupis jeho poválečných prací, soustřeďoval prof. Šimek i nyní hlavní zájem na otázky studia českých kmenů a slovanských hradišť. Vyvinul značné organizační úsilí k tomu, aby hradiště byla soustavně studována, čímž přispěl k poválečné koncentraci terénní archeologické činnosti na jejich výzkumu. Prof. Šimek uzavřel své životní dílo monografií se slovanskou tematikou Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době (1955); v ní vyjádřil svůj hluboký citový vztah k lidu, z něhož vyšel, a k jeho nejstarším dějinám. Práce Emanuela Šimka, žáka Jaroslava Golla a Lubora Niederla, byly zaměřeny v duchu tradice z přelomu 19. a 20. století historicky nebo historicko-topograficky; rozbor archeologického materiálu v nich zpravidla zaujímal jenom okrajové místo. Prof. Šimek též neprováděl terénní archeologické výzkumy – s výjimkou výzkumů topografických, sběrů a drobných sondáží za účelem získání menšího množství archeologického materiálu, nezbytného pro rámcovou dataci lokality. Více nežli výzkumu věnoval úsilí ochraně archeologických památek v terénu.

Zcela odlišný výraz vtiskl pěstování slovanské archeologie na brněnské universitě prof. František Kalousek (*1901). Původně archeolog-amatér, zaměřený vedle svého učitelského povolání na záchranu a získávání archeologických památek přímo v terénu, orientoval se po svém příchodu na universitu (1945) na provádění rozsáhlých terénních archeologických výzkumů slovanských hradišť. Tento trend byl v souladu s požadavky rozvoje vědní disciplíny i s požadavky výchovy značného počtu nových archeologů, které bylo třeba zapojit do praktické archeologické práce v muzejní síti a na pracovištích Akademie věd. Pokus o splnění naznačeného cíle učinil F. Kalousek již za svého působení na pedagogické fakultě zahájením výzkumu ve Znojmě-Hradišti (1949–1951; jeho spolupracovníky byli tehdy Jaroslav Sýkora, Karel Boudný, Bořivoj Dostál), při němž hodlal vedle vědeckých cílů připravit řadu budoucích učitelů k záchranné archeologické službě. Soustavněji se však mohl prof. Kalousek věnovat organizaci archeologických výzkumů za účely vědeckými i pedagogickými až po svém návratu na filosofickou fakultu (1953) a zejména poté, co se stal ve-

doucím katedry prehistorie (1958–1970). Za podpory celého kolektivu katedry vybudoval materiální a personální předpoklady pro provádění velkých terénních výzkumů: byla zřízena fotografická, keramická, dokumentační a chemická laboratoř, získány pro ně stálé odborné a technické síly a prostředky na úhradu prací v terénu. Významným počínem bylo vybudování archeologické stanice na Pohansku u Břeclavi. V zájmu komplexnosti výzkumu byla zahájena spolupráce s archeologickými institucemi (Archeologický ústav ČSAV v Brně, Archeologický ústav SAV v Nitře, Moravské museum v Brně aj.), s jejichž plány byly univerzitní výzkumy zkoordinovány v celostátním rámci a navázána spolupráce se specialisty z jiných vědních disciplín (antropologie – doc. Anna Lorencová, petrografie – prof. Jindřich Štelcl, osteologie – dr. Zdeněk Kratochvíl, pedologie aj.). Terénní práce pokračovaly zprvu ve Znojmě-Hradišti, kde bylo zkoumáno velkomoravské opevnění, zjišťován jeho průběh v terénu a vnitřní konstrukce, a dále bylo na vnitřní ploše hradiska prozkoumáno vedle sídlištních vrstev a ojedinělých sídlištních objektů pohřebiště z 10.–12. století. Od roku 1959 byl zahájen soustavný archeologický výzkum slovanského hradiska Břeclavi-Pohanska, kde bylo dosud prozkoumáno vedle žárového pohřebiště z 6.–8. století několik starohradištních a velkomoravských sídlištních komplexů, velkomoravské pohřebiště s více než 400 hroby (vedle dalších skupin kostrových hrobů), základy zděné církevní stavby z 9. století, pozůstatky opevněného velmožského dvorce a dílčím způsobem i velkomoravského opevnění. Výzkumy katedry prehistorie přiřadily Břeclav-Pohansko k nejvýznamnějším památkům ze slovanského světa.

Vědecké práce prof. Kalouska z oblasti slovanské archeologie se zaměřovaly jednak na předběžné zprávy o výsledcích výzkumů (SPFFBU E 1958; tamtéž C 1955, E 1960; AR 1960 aj.), jednak na zpracování některých dílčích problémů (SPFFBU F 1961; Sborník Čs. společnosti archeologické 1, 1961, aj.). Po řadu let zabýval se prof. Kalousek zpracováním výzkumu kostelního hřbitova z Břeclavi-Pohanska, k němuž vydal monograficky prameny Břeclav-Pohansko. Velkomoravské pohřebiště u kostela I (1971) a připravuje do tisku II. díl – archeologicko-historické vyhodnocení. Ve výuce soustředil se prof. Kalousek ke slovanské problematice na území ČSSR.

Speciálně na slovanskou archeologii zaměřil se od svých vysokoškolských studií doc. Bořivoj Dostál (* 1929). Vedle podílu na vedení archeologických výzkumů na obou slovanských lokalitách, ve Znojmě-Hradišti i v Břeclavi-Pohansku, soustředil se nejdříve na otázky slovanských mohylníků (SPFFBU E 2 1957) a pohřebišť (monografie Slovanští pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě, 1966) a na otázky velkomoravského šperku (in: Magna Moravia, 1965). Později se věnoval zpracování některých dílčích výsledků prováděných výzkumů (pohřebiště ve Znojmě-Hradišti, kultovní místo, sídlištní objekty a opevnění dvorce z Břeclavi-Pohanska aj.) a v současné době připravuje monografické zpracování velmožského dvorce z Břeclavi-Pohanska. V pedagogické práci v oblasti slovanské archeologie je zaměření Bořivoje Dostála mnohem širší: z původních přednášek týkajících se úvodu do studia slovanské archeologie na území ČSSR přešel postupně k přehledným přednáškám a seminářům o archeologické problematice raněstředověkého Slovanstva na celém slovanském území a k otázkám slovanské etnogeneze. Tato orientace se zčásti odrazila i v jeho činnosti recenzní.

K obohacení poznání v oblasti slovanské archeologie přispěl svými terénními

pracemi doc. *Vladimír Podborský* (* 1932) výzkumem rozsáhlého žárového pohřebiště s časně slovanskou keramikou ve Staré Břeclavi (SPFFBU E 1961); podílel se také na výzkumných pracích ve Znojmě-Hradišti a v Břeclavi-Pohansku. V poslední době se na studium velkomoravské hnotné kultury zaměřila též *Jana Vignatiová* (* 1937), která se zúčastnila po řadu let dokumentačních prací výzkumu Břeclavi-Pohanska vedle Jany Bechyňové, Augustina Šika, Stanislava Ševčíka, Otty Strouhala, Lea Davidka, Marty Venerové a Jarmily Kamenské.

Na brněnské universitě studovali a prošli habilitačním a profesorským řízením významní slovanští archeologové, akademik *Josef Poulík* a prof. *Vilém Hrubý*, kteří zde dosud pedagogicky působí externě. Ze slovenských archeologů zaměřených též na slovanskou archeologii se na filosofické fakultě UJEP habilitoval *Anton Točík*. Vědecká práce těchto badatelů probíhá ovšem v rámci jejich hlavních pracovišť.

Slovanská archeologie na brněnské universitě se zpočátku omezovala jenom na interní teoretickou výuku a na individuální vědeckou práci, která vycházela z kombinací závěrů plynoucích z písemných pramenů, z omezeného množství neplnohodnotného archeologického materiálu ze sběrů a sondáží, z topografických a jiných úvah. Od padesátých let rozvinula se v týmovou vědeckou spolupráci zaměřenou na provádění soustavných archeologických výzkumů významných slovanských hradišť, z nichž Břeclav-Pohansko se stalo stálým universitním pracovištěm. Výzkumy je získáván cenný pramenný materiál pro všestranné exaktní vědecké vyhodnocení dílčích problémů nejen vlastní lokality, ale i některých obecných problémů nejstarších slovanských dějin. Je jimi též nejen prakticky doplňována výuka, ale zřízením muzejní expozice přímo na nalezišti získala universita vliv na kulturně vzdělávací proces v širší veřejnosti.

Bořivoj Dostál